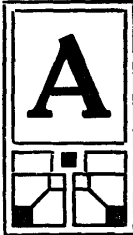

A bruxellesi „Maison du Peuple”.

I.

Az 1881. év április 17-én a *Voix de l'ouvrier* című hetilapban egy márványmunkás, Louis Bertrand, felhívást intézett Bruxelles munkás lakosságához egy kooperatív sütőműhely megalkotása céljából. A felhívásra a közvetlen indítékot az adta, hogy Bertrand napokkal előbb látta a Gandban az Edouard Anseele által alkotott *Voomit* (Előre!) nevű szövetkezeti sütőműhely sikeres működését, a gandhi munkásságnak a kisebb-nagyobb tőkés pékek általi eddigi nyereszkeskedő kihasználását, ma pedig ezektől lehetőleg függetlenné lételetét s jól tudta, hogy a helyzet ezen oldala Bruxelles munkásnépességére is ugyanaz. Csak a millió volt más, még pedig kedvezőtlenebb, a népességnek a faj folytán különböző vérmérséklete, kevésbbé higgadtan gondolkozó és számító volta következtében, de meg amiatt is, mivel egy szövetkezetnek munkások által való megalkotása elé a közel múltban Bruxellesben alkotott ily intézmények gyors és szinte szükségképeni elpusztulása miatt, már magában véve is akadályok toltak. Agitációjának mégis lett annyi sikere, hogy május 16-án egy körülbelül harminc főből álló munkáscsapat összegyűlt egy munkásvendéglőben s Bertrand indítványára elhatározta a tervezett sütőműhely felállítását *Boulangerie ouvrière* név alatt. Csekély tőkével, mondhatni: összehehezett kapitálissal, amely heti 25—50 centimesjával verődött össze, míg a tagságra szükséges 10 frankot elérte, kezdte meg pályafutását a sütőműhely; 600 frankot sikerült nehezen néhány hónap alatt összekuporgatni s a társaság névleg, alapszabályokkal bírván, meg is alakult, ha főcélját: a kenyérsütést még nem kezdte is meg. Az első alapszabályok a szövetkezet céljá-

nak a tagok anyagi helyzete javítását tűzik ki, jó kenyérnek a lehető legkedvezőbb feltételek mellett való szállítása útján. A szövetkezet tőkéje 1000 frankban volt megállapítva. Tagja lehetett bárki egy frank belépési díj lefizetése mellett, ha egy tag által ajánlatik. Az intéző-bizottság ingyen működött. Minden tag egy kis könyvet kapott, amelybe hetenként beleírta a szükséges és megvett kenyerek számát. A nyereség 6 hónaponként a kenyér számának alapul vételével nem pénzben, hanem kenyérré szóló utalványokban fizettetett ki. A sütőműhely munkásai is részesültek nyereségben $2\frac{1}{2}\%$ erejéig; 10% tartalék-alapra tétetett félre. De a szövetkezet ugyanakkor betegség esetére való segítő pénztárt is igyekezett a tagok számára 5 centimes heti befizetés ellenében létesíteni, amelynek segélye ingyen kenyérnek nyújtásában állott volna.

Az alapszabályok világosan mutatják, hogy a kooperáció nem politikai vagy pláne szocialista pártintézményképen alakult meg. Semmi szó erről, bár tudvalevő, hogy az egész intézményt a szocialista érzelmű munkások alkották meg. De a tagok számának növelése céljából volt szükség a szocialista párthoz való affiliálás kimondásának elhagyására s a neutrális téren való maradásra. Csak később, 1883 szeptemberében fogadta el a közgyűlés az affiliációt, amely mintegy 30—35 tag kilépését vonta ugyan maga után, de a kilépettek generóztatása (nyereségrészüket a szövetkezetnek ajándékozzák) folytán a tagok részére újévi ajándék adása vált lehetővé, ez pedig csakhamar mintegy ötven új tagot hozott a szövetkezetnek.

Ily apró, kicsinyes arányok között kezdte meg a szövetkezet 1882 szeptember 3-án tevékenységét, egy havi 30 frankért bérelt nyomorult helyiségben, egy korcsma hátsó udvarán, hol azelőtt péküzlet volt. Az 54 tag nem bírt több pénzt összeadni, mint amit már összekuporgatott. Alaptőke volt már, de nem volt forgótőke. A gandi *Vooruit* jótállására kaptak egy molnártól 50 zsák lisztet hitelbe, két péklegényt napi $3\frac{1}{2}$ frank bér mellett beállítottak, vettek egy használt kis kordét, s belefogtak bruxellesi szokás szerint egy kutyát, s ezzel szállították a süttött kenyeret a tagok lakására. Az első hét végén már 538 kenyeret adtak el s a félév végén, amelyben átlag 680 egy kilogrammos kenyeret termeltek hetenként, a mérleg megkészítése után 2 centimes nyereség jutott minden tagnak egy-egy elfogyasztott kenyér után. Mivel pedig a kenyér kilójának ára a péküzletekben ekkor 42 centimes volt, a szövetkezet pedig 40 centimért adta, a 2 centimes nyereséghányad levonásával csak 38 centimesba jött a kilo.

A nyereséghányad eme rendszere biztosította a sütőszövetkezet

fenmaradását. S bár a pékek által vevőiknek nyújtott hitel hatalmas vonzóerejével s a még nem nevelt munkásság közönyével erősen kellett is küzdeni, a második félév végén már kenyerenként 3 centimes-ra rúgott a nyereséghányad s a tagok száma is 160-ra emelkedett. Részint a tagok növekedése folytán a kereslet kielégíthetéseért, részint pedig amiatt, hogy a „háziúr” nem nézte jó szemmel a szövetkezetben ez időtájt hangosabbá váló szocialista irányzatot, sőt az első ott tartott ily gyűlés után egyenesen felmondott a szövetkezetnek, más, nagyobb s ily beavatkozástól lehetőleg független hely után kellett nézni. A kiköltözés nem járt nagyobb nehézséggel: a szövetkezet tagjai hátukra vették a csekély felszerelést: a liszteszsákokat s a teknőket, átcipelték az új műhelybe, ahol már mint *Boulangerie cooperative ouvrière*, szocialista szövetkezetként szerepel a kooperáció — a már említett 30 tag kiválása után —, még erősebben hangsúlyozván nevében a nem soká (1885.) megalakult szocialista-párt (*Parti ouvrier*) jelzőjét. Az új helyiség a tagok növekedése folytán csakhamar alkalmatlannak bizonyult; új, harmadik helyiség után kellett látni, melyben előbb három, majd nemsoká négy kemencét építettek. A szövetkezet ekkor már határozottan átlépett a rá nézve ma is jellemző hármas alapra: politikai, kooperatív-szindikalista lett a jellege s mint a szocialista-párttal teljes kontaktusban álló, annak politikai céljait szolgáló, de tagjai anyagi érdekeit is védő kooperációnak első feladatává lett a munkásság minél nagyobb számú tömegét nyerni meg a maga részére. Ezt máskép, mint anyagi előnyök biztosításával nem tehetette. Belátták ezt a vezetők s mivel a részjegyhez szükséges 10 franknak lefizetése a munkásság szegényebb tömegeire nézve lehetetlennek látszott, a harmadik félév végén elhatározták, hogy az újonnan belépni kívánóktól csak egy frankot kívánnak. A hatás meglelt: a tagok száma nőttön-nőtt, új nagyobb személyzetet alkalmazhattak; a kooperáció munkásainak bérét 4 frankra fel lehetett emelni, akkor, amidőn a pékeknél csak $2\frac{1}{2}$ —3 frank volt a napibér; a szövetkezet mellékhelyiségeket nyitott az elővárosokban, hol a kenyérutalványokat kiadták; 1885-ben 400, 1886-ban már 600 tagot számlált körülbelül a szövetkezet.

Az egykori félévi mérlegek szerint a szövetkezet 1884 februárjáig terjedő félév alatt 33.704 egy kgrmos kenyeret sütött, míg az 1885 augusztusáig terjedő félév alatt már 52.434-et. A nyereség ez idő alatt 1348 frakról 3146 frankra nőtt.

A kedvező körülmények egy újabb nagyobb — nem ugyan a kenyérsütés céljaira szolgáló — helyiség szerzését tették szükségessé. A gandí *Vooruit* példája, mely a szocialista-párt ünnepélyei s előadásai

számára szolgáló helyiséggel bírt, s a bruxellesi szövetkezetnek a megalakult *Parti Ouvrier*-be való affiliálódása, a szocialista-párt tagjainak növekedése mind okul szolgált arra, hogy a kooperáció és a *Federation bruxelloise des associations ouvrières* közös helyiséget béreljenek, amely a politikai, szindikalista és kooperatív irodái működésnek egyaránt helye lehessen.

Ebből a célból a bruxellesi régi város munkásnegyedében, a *Marolle*-ok népes fertályában kibéreltek évi 5000 frankért egy elhagyott, régi zsinagógát, átalakították, utcai oldalán kávéházat nyitottak, belső helyiségeit gyűlésteremül használták, az emeleten egy dísztermet és sok apró hivatalos helyiséget s irodát csináltak. Ez a ház lett a *Maison du Peuple*, amely 1886 karácsony első napján nagy ünnepélyességek között nyílt meg. A megnyitás után két hónapra, a félév végén már körülbelül 2000 tagja volt a kooperációnak: a sátozműhelyek teljes átalakításáról kellett gondoskodni heti 8000 kenyér készítésére, s így vették meg a mai nagy épülettömböt az igazságügyi palota háta mögött (*Rue aux Laines*), hol a kenyérbénelés és sütés 1892 óta már géppel történik.

A *Maison du Peuple* mint szövetkezeti társaság megvolt már, de törvény által nem volt még elismerve. Egyszerű lett volna csak bejelenteni s bejegyeztetni a céget a kereskedelmi törvényszéknél, s kihirdettetni az alapszabályokat az állam hivatalos *Moniteur*-jében. De a vezetőség helyesebbnek találta az 1882-ik évi alapszabályok revízió alá vételét, mivel a régi sátozműhely, mint szövetkezet teljesen megszűnt s beleolvadt a most alakult *Maison du Peuple*-be, amely a sátozműhely mellé más intézmények alkotását is célba vette. Az alapszabályokat revideálták s bemutatták a törvényhozásnak. 1888 május 3-án így törvényszerűen van konstituálva a *Maison du Peuple*, amely új szervezet a munkásság élelmezése jobb és olcsóbbá lételének biztosítására csakhamar egy mészárszéket is felállított s a belga földön a háztartásban nagy szerepet játszó vaj eladását is megkezdte, 1889-ben a kenyértermelés hetenként 17.000 darabra nőtt, a mészárszék pedig az első félév végével 16.400 frank árút adott el, 740 frank tiszta nyereséget juttatván a kooperáció tagjainak. Ez összeg 1889-ben 52.000 franknyi árúra s 2100 franknyi nyereségre emelkedett.

A fejlődés rohamos léptekkel haladt előre: megalakul a ruhaüzlet, a kenyérrre szóló utalványok kiadási helyei a munkásnegyedekben szaporíttatnak, a Molenbeeken, Bruxelles elővárosában egy kőszénraktárt nyitnak. 1890-ben az orvos-gyógyszerészi szolgálattal bővül a kooperáció. 7 orvost alkalmaznak, köztük a híres szocialista vezért,

Caesar de Paepet; családtagonként heti 5 centime fizetése ellenében ingyen gyógykezelést és orvosságot kap három havi tagság után a kooperáció minden tagja. Oly előnyök, amelyek vonzó ereje eléggé kifejezésre jut a számokban: 5000 tag volt 1891 végén! 1892-ben a kenyértermelés nyer az új telken teljes átalakítást; a higiénikus követelményeknek megfelelően most már géppel készítik és sütik a kenyeret; a munkanap 8 órára szállíttatik le — nagy haladás ez évben — s 3,500.000 kilogramm kenyeret termelnek!

A további haladásról csak a következő adatok számoljanak be: 1893-ban újjászervezték az orvos-gyógyszereszi szolgálatot. A kooperáció munkásait ingyen ruhával látja el. 1894-ben gyarmatárú-kereskedéssel bővül a kooperáció. Az elővárosokban újabb mellékhelyiségeket létesítenek. A személyzet ingyenesen tagjává lesz a segítő pénztárnak, s megalakul a *Harmonie* nevű, ma több mint 90 tagot számláló zenekar. 1895-ben három új eladási mellékhelyiség létesül. A kooperáció megszerzi a rue Joseph Stevens-en fekvő telket, hol ma az új *Maison du Peuple* áll. Molenbeeken egy új *Maison du Peuple* emelgetik. 1896-ban megalkotják az *Assurance mutuelle*-t, mely a beteg vagy baleset által ért tagok segítésére szolgál. A második kenyértermelő telep megnyílik a Quai des Charbonnages-on. Az új melléküzletek száma ez évben már 13-ra rúg. 1897-ben Herffelingenben egy tejtermelő szövetséget létesítenek, amely a bruxellesi *Maison du Peuple* tagjai számára termel tejet. 1899-ben felépül az új *Maison du Peuple*, felavattatik nagy ünnepségek között. Ez az épület 1,200.000 frankba került. Magába zárja a kávéházat, a hivatalos helyiségeket, a dísztermet, egy nagy ruha- és fehérnemű-üzletet, egy mézárszéket, s mellette van, bár már más házban, elhelyezve a fűszerüzletet. 1900-ban a molenbeeki kőszénraktár megnagyobbított. Újabb telepek létesülnek. Schaerbeeken, Bruxelles legnépesebb külvárosában fűszerüzletet nyit a *Maison du Peuple*. 1901-ben új mézárszéket s fűszerüzletet nyitnak s nemcsak Bruxellesben, hanem a közeli, nagyrészt munkások által lakott községekben: Vilvorde-ban, Baitsforton és Uccle-n is. 1902-ben elhatározzák a fűszerárúknak is házhoz szállítását. 1905-ben Vilvordeban és Schaerbeeken, 1906-ban pedig Anderlechten és Saint-Gillesben nyílnak meg a munkásság élelmezésének eszközeit kiszolgáltató, de egyszersmind kávéházat és szórakozási helyiségeket, irodákat magukban foglaló új *Maison du Peuple*-ok.

Csodás, hatalmas fejlődés! Egy rövid negyedszázad alatt a kis, kezdetleges pékműhelyből két hatalmas, összesen majdnem kétszáz személyt foglalkoztató kenyérgyár lett, amelynek termékeit huszonhét helyen — egyszersmind teljesen felszerelt fűszerüzletekben — szol-

gáltatják ki Bruxelles lakosságának, amellet, hogy a kooperáció tagjai házhoz szállítva kapják az árúkat. Hat nagy kávéház, mind *Maison du Peuple*, nyújt szórakozást. Egy nagy kőszénraktár létesült, négy mészárszék, egy teljesen modernül felszerelt fehérnemű-konfekció árúház. Ingyenes az orvosi, gyógyszerészi és szülésznői szolgálat, ingyenes a *dispensaire*.

A központi *Maison du Peuple*, a rue Joseph Stevensen, egy valóságos palota; 1899 húsvétján adatott át rendeltetésének a belga és külföldi szocialista képviselők és érdeklődők nagy részvétele mellett. Az egymillió kétszázezer franknyi költség fedezéséhez, amennyibe az épület került, a még hiányzó kétszázezer frankot kellett valahogy megszerezni. A különböző bankok, melyeknek biztosítékául a kooperáció a két kenyértermelő telepet óhajtotta lekötni, nem mutattak hajlandóságot a biztosíték elégséges voltának elismerése mellett sem, a forradalmi színezetű vállalkozás pénzbeli segítésére. Vandervelde elbeszéli egyik munkájában, hogy nem lehetett ez ellenállás folytán máshoz folyamodni, mint az állam által garantált, de különben teljes autonómiával bíró *Caisse d'épargne*-hoz. Mindenesetre felette érdekes a szocialista pártnak ez a lépése, amely ha úgy tetszik — forradalmi céljai elérésére fordul a klerikális kormányzat vezette állam egyik takarékpénztárához. A takarékpénztár igazgatója meleg érdeklődéssel viseltetett az ügy iránt s felhasználva az igazgatóság néhány e kérdésben ellenzékét alkotó tagjának távollétét, a többi taggal egyetértve megszavazta a kért kölcsönösszeget, nem ugyan a *Maison du Peuple*-nek, hanem a *Parti Ouvrier* tizenkét tagjából álló konzorciumnak, kik vagyonukkal és személyükkel teljes garanciát tudtak vállalni a kölcsönért.* E kölcsön azóta az évenként elért nyereségből folyton törlesztetik.

A háromemeletes nagy épület, melynek földszintjén és föld alatti helyiségei egy részében az újdonságok árúháza (konfekció-üzlet) és a nagy kávéház (25 m. hosszú, 16 méter széles, $8\frac{1}{2}$ méter magas) foglal helyet, valamint a mészárszék is, I. emeletén a kooperáció irodái, II. emeletén pedig egy kisebb ünnepi terem (18 m. hosszú s $7\frac{1}{2}$ m. széles) s 15 más hivatalos helyiség, könyvtár stb., betetőződik a hatalmas, arányaiban s építészeti jellegében is kiváló díszteremmel, amely a város legnagyobb terme. A terem hossza 60 m., szélessége $16\frac{1}{2}$ m., magassága az 1300 ülőhely lépcsőzetessége folytán 10 és $8\frac{1}{2}$ m. közt váltakozik. Egy $5\frac{1}{2}$ m. széles karzat fut körül a termen, amelynek akusztikája pompás. Itt van a színpad is elhe-

* Vandervelde: *La Belgique ouvrière (Bibliothèque socialiste 39—40. füzet)* Paris, 1906. 173. old.

lyezve. A díszterem karzatával egyenlő magasságban az épület tetején egy terrasz nyílik a szabadba.

Lássuk, mi ennek a nagy szövetkezetnek mai szervezete s miben áll a működése?

1. Cél. A több ízben változtatott, ma érvényben levő alapszabályok szerint a *Maison du Peuple* munkás-szövetkezeti társaság, amely legális elismerése időpontjától: 1888 július 1-től számítandó 30 évi tartamra alakult meg; saját aktívája erejéig korlátolt felelősséggel bír s a *Parti ouvrier belge*-be van affiliálva; közvetlen célja sütőműhelyek alkotása és üzemben tartása, de egyszersmind segítő pénztár létesítése, sörmérés, díszterem fentartása, előadások és ünnepek rendezése. Azonban anyagi eszközeihez képest mészárszék, vendéglőt, termelő szövetkezetet, a háztartás céljaira szolgáló más árúk raktárát, könyvtárat, olvasótermet, egyszóval minden oly intézményt is létesíthet, amely tagjai intellektuális, morális és anyagi szükségletei kielégítésére szolgálni hivatva van. Tényleg ez összesítő célt szolgálja a *Maison du Peuple*, mely a szocialista sajtó fentartása, művészeti s oktatási osztály alkotása útján nem egyedül csak az olcsó kenyér nyújtásáról gondoskodik.

2. A társasági tőke. A szövetkezet tőkéjét a társaságba lépők által aláírt részjegyekre négy részletben, hat havi időközökben fizetendő 10 frank összeg alkotja. A tőkének természetesen csak a minimuma van megállapítva 16.000 frankban. A részjegyek harmadik személyekre át nem ruházhatók. E részjegyek értéke az 1908 dec. 31-iki állapot szerint 255.930 frankot tesz. A szövetkezet vagyona ugyanez időpontban 3,852.129 frank. Ebben az ingatlanok, ingóságok, felszerelések 2,844.920 frankkal, az áruházakban levő készletek 475.647 frankkal szerepelnek; a többi összeget készpénz, követelés, letét, kauciók stb. teszik. A teherrovatban a már említett alaptőke mellett a tartaléktőke 105.000 frankot, a törlesztési alap 1,190.000 frankot, jelzálogkölsön 630.000 frankot, a személyzet kauciója, a szakcsoport letéte 588.849 frankot, hitelezők rovata 615.651 frankot tesz. A hátralevő összeget kisebb tételek alkotják. Az összes passzívák levonásával a mérlegben 287.657 frank tényleges félévi nyereség szerepel, amelyhez a tartalékalapból elvett 25.000 frank járul. A nyereség az előző félévinél jóval kisebb, mert az 358.376 frankot tett ki.

A társaság vagyona jelentékeny s hatalmas szaporulatot mutat, hisz pl. az 1891. évi II. félévi mérleg szerint a vagyon még csak kb. 290.000 frankra rúgott. Igaz, hogy a passzívák is óriási arányban növekedtek, de ennek megfelelően — az utolsó félév kivételével — a nyereség is.

3. Tagság. A szövetkezet tagjává léteéhez egy részjegy aláírása, két tag általi ajánlás, az igazgató-tanács hozzájárulása s a *Parti ouvrier* programjának elismerése szükséges. A tagok csak részjegyek értékének befizetésére vannak kötelezve, de szolidáris szavatolással, vagy a részjegy erején felüli kötelezettséggel nem tartoznak. A tagok kötelezettséget vállalnak, hogy a társaság sötömühelyéből s más üzleteiből fedezik szükségleteiket, de ennek ellenében részesülnek félvényként a nyereségben s — az újonnan belépettek közül a 60 éven alóliak — betegség vagy munkaképtelenség esetén ingyen orvosi segélyt s orvosságot, ingyen kenyérből álló heti segélyt nyernek a külön részletes szabályzat értelmében, s ugyanyily szabály szerint tagjai lehetnek a kölcsönös biztosító intézetnek, mely napi pénzsegéllyel látja el tagjait bizonyos csekély havi átalány fizetése ellenében. A tagok számának emelkedése: 1882-ben 54, 1885-ben 400, 1890-ben 3000, 1895-ben 9000, 1908-ban kb. 20.000, az 1908 I. félvények végével kiadott kimutatás szerint pedig 24.615. Az 1908 december 31-iki mérleg 25.593 kibocsátott részjegyet mutat ki.

4. Képviselet és igazgatás. A tagok egyetemes képviselete, amely teljesen szuverén s amelynek az alapszabályokkal egyező határozatai minden tagjára kötelezők, a negyedévenként összeülő közgyűlés. Ez választja titkos szavazás útján az igazgató-tanács, a felügyelő-bizottság tagjait s a kooperáció 7 üzemágának vezetőit.

A szövetkezetet az igazgató-tanács adminisztrálja, mely 7 osztályra oszlik; ezek az üzemi ágak szerint vannak összeállítva. Az igazgató tanács két évre választott, újra választható, s évenként felében választás alá kerülő 36 tagból áll, kikhez az üzemág személyzete által választott egy-egy, összesen 7 alkalmazott s a 7 üzemág vezetői járulnak. Az igazgatást tulajdonképen a közgyűlés által élethossziglan választott *administrateur-délégué* irányítja személyesen, az igazgató-tanács által két évre választott titkárral és pénztárossal együtt, esetleg a 7 üzletfőnök társaságában, mert habár az igazgató-tanács az, amely névleg az alapszabályok szerint ad, vesz, kölcsönöz (a spekuláció vagy rendszertelen vállalkozás kizárásával), felmond a személyzetnek, szabályozza a bért, megállapítja a teendőket, megvizsgálja az egyes főnökök jelentéseit stb. stb. — egy ily nagy tétel egyáltalában nem alkalmas az üzlet vezetésére, s feladata inkább a felügyelő-bizottság szakszerű útmutatása alapján gyakorolt ellenőrzésben s az adminisztrátor által végzett tények szankcionálásában, semmint a kezdeményezésben áll. Az ellenőrzésben és a tények szankcionálásában azonban természetesen osztozik a közgyűléssel, de ennek feladata ténylegesen inkább csak a választások megejtésére

szorítkozik. A szövetkezet nevében teljes hatalommal így tulajdonkép az igazgató, a titkárral és pénztárossal együtt jár el, amint ezt az alapszabályok 38. §-a is világosan kimondja. A jelenléti jegyekre adott kárpótlás nagyságát az igazgató-tanács állapítja meg s az igazgatónak, pénztárosnak és titkárnak állandó évi fizetése van.

5. Személyzet. A *Maison du Peuple* különböző üzemágaiban mintegy 400 személyt foglalkoztat. A pékmunkások, kenyér- és tejhordók, mézszárosok s más elárúsítók napibére 5—5¹/₂ frank között váltakozik szolgálatuk évének száma szerint. A hivatalnokok fizetése 100—300 frank havonta; a segédhivatalnokoké 75—100 frank. Az igazgató évi fizetése 4000, a pénztárosé 3000 s a titkáré, ki naponként csak 3 órai munkára van kötelezve, 1200 frank. Minden alkalmazott munkás évenként 60—100 frank értékű ruhát kap ingyen, 2¹/₂%-ban részesül a nyereségből; ha emellett szövetkezeti tag, természetesen élvezi a reá eső nyereséghányadot is; évenként joga van 8 szabad napra, ami alatt bérét szintén levonás nélkül megkapja. Május 1-je ünnepnap. Minden üzemág személyzetét egy általa választott alkalmazott vagy munkás képviseli az igazgató-tanácsban. A munkanap a sütőműhelyekben 1892-től kezdve 8 óra s ennek eredménye, hogy a termelés költsége egyáltalán nem emelkedett, sőt az ugyanekkor behozott technikai javítások útján még csökkent is.

6. Az egyes üzemi ágak működése, a) A kenyértermelés. A kenyér előállítás a két nagy telepen teljesen a higiéne követelményeinek megfelelően történik. Úgy a kenyér dagasztására, mint sütésére a legteljesebb gépüzem van alkalmazásban. A műhelyekben a legnagyobb tisztaság uralkodik. A két telep ma kb. 200 munkást foglalkoztat, kik közül mintegy 100 pék és fűtő, a többi kenyérhordó. Ma a kenyértermelés 200—220.000 kgr.-ot tesz ki hetenként, így évenként mintegy 10—10V2 millió egy kgr.-os kenyeret állítanak elő. A mai mennyiség az újabb szövetkezeti és magánpék-műhelyek erős versenye folytán kevesebb, mint pl. 1902-ben és 1903-ban volt. E két évtől eltekintve 1899-től kezdve jelentős emelkedés egyáltalán nem tapasztalható. Egyébként a részletes adatokból kitűnik, hogy az 1887—1907 közti húsz év alatt összesen 148,818.435 darab egykilogrammos kenyeret sütöttek s míg 1890-ben a kenyértermelés összes bevétele 442.296 frank volt, 1905-ben a bevétel már 2,707.300 frankra emelkedett, az 1908. évben pedig 3,127.724 frankra. Ez utolsó évben sült kenyerek összes száma 10,232.189. Az 1908. év II. fele egyébként a lisztárak horribilis emelkedése folytán sokkal kedvezőtlenebb, mint az első félév. A kenyerek száma ugyan nőtt, de a bevétel kisebb az I. félévinél, mert a háztartási olcsóbb

kenyérre esik a bevétel nagyobb része, s nem a drágább, mondhatni fényűzési kenyérre. De kitűnik a gazdasági válság hatása a kenyértermelés tiszta nyereségének számaiból is. 1890-ben 37.347 frank volt a tiszta nyereség, 1905-ben 446.674 frank, 1908-ban pedig 465.078 frank, amelyből azonban a II. félévre csak 208.767 frank esik. Amíg a háztartási kenyér kilójának ára (a 3 centime nyereséget is beleszámítva) 1892-ben csak 24 centime volt s 1908-ban 30 centime, 1909-ben már 32 centime-ra emelkedett. A kenyér árának emelkedését a *Maison du Peuple* sem bírta meggátolni: a múlt évi aránylag kis termés, az amerikai és közelebről az antwerpeni spekuláció, a szerb háborús mozgalmak a liszt árát $26 \frac{1}{2}$, sőt $28 \frac{1}{2}$ frankra emelték fel. De amíg 1908-ban — igaz, hogy tartalékalapjából 25.000 frank feláldozásával — sikerült a kenyeret a *Maison du Peuple*-nak 30 centimért adnia s ezzel a burzsoá-vállalatokban sült kenyér árát is e színvonalon tartani, az idén, ha csak nagy anyagi veszteséget nem akar magára vállalni, kénytelen volt 2 centimos emelésre. Természetes, hogy ez összegből 3 centime, mint nyereséghányad még visszatérül a kooperáció tagjainak.

b) A többi üzletágak. Ezek: a fűszer és vaj, szén, húsárúk, illetve sör- és kávéházak, konfekciók és újdonságok üzlete, természetesen jóval mögötte maradnak a kenyértermelő ágak úgy az arányok, mint az általuk adott nyereség tekintetében is.

7. Az orvos-gyógyszerészi szolgálat, melyet 1890 április 13-án alkottak meg, ingyen orvost és ingyen gyógyszert ad betegség vagy baleset esetén a *Maison du Peuple* tagjainak a következő feltételek mellett: ha a tagnak a *Maison du Peuple* összes szövetkezeti ágaiában tett fogyasztása félévenként 75 franknyi árút elér, a családfő számára ingyen utaltassék ki az ingyen orvosi kezelést és orvosságot biztosító könyvecske. 150 frank árúfogyasztás mellett a családfő és felesége, vagy ehelyett más családtag, 225 frank félévi árúfogyasztás mellett a családfő, felesége és egy gyermeke, 300 frank árúfogyasztás mellett a férj, feleség és két gyermek, s így tovább nyer ingyen orvosi kezelést és ingyen gyógyszert. Ha a fogyasztás 75 frankon alul marad félévenként, úgy ha 50 frankot elér, személyenként és hetenként 5, ha pedig csak 25 frankot ér el, 10 centime fizetése mellett részesül a kooperáció tagja a fentebbi előnyökben. Jelenleg 20 orvos, 23 gyógyszerész s 7 szülésznő áll a *Maison du Peuple* szolgálatában, de ezek mellett a szövetkezet még egy ingyenes rendelőt is tart fenn, melyben naponként megállapított órákban minden beteg — tehát nemcsak a szövetkezet tagjai — résztvehet. Az orvos-gyógyszerészi szolgálattal együtt áll fenn még a bete-

geknek és munkaképteleneknek legfeljebb hat hónap tartamára fogyasztásuk arányában ingyen kenyérben való részesítése. Ez hetenként kb. 400 frankjába kerül a szövetkezetnek s évenként 20—25.000 frankot nyugodtan lehet számítani a szocialista szolidaritás e nagy munkájának megvalósítására. Az orvosi honoráriumokra, gyógyszerekre az 1908. év I. felében 57.982, II. felében pedig 52.221 frankot adott ki a szövetkezet, amire a nyereségből 44.176, illetve a II. félévben 37.495 frank fordított; a többi a tagsági díjakból telt ki.

8. A szövetkezeti betegsegély. A *Maison du Peuple* keretében annak tagjai számára kölcsönösségi alapon nyugvó biztosítási rendszer is van szervezve, mely betegség vagy baleset idején pénzsegélyt nyújt, de csak külön díj fizetése ellenében. A segítő pénztár tagjává csak a *Maison du Peuple* tagja lehet, de ez esetben is csak akkor, ha 18. évét már betöltötte s 50-ik életévét még meg nem haladta. A 40—45 éves tagok belépti díja 10, a 45—50 éveseké pedig 20 frankban van megállapítva, amely negyedévenkénti 5 frankos részletekben fizetendő. Egy évi tagság után, mely alatt két ingyenes orvosi vizsgálatot kell kiállani, havi 1 frank díjfizetés ellenében napi 2; havi $1\frac{1}{2}$ frank díj ellenében napi 2.75 s havi 2 frank díj ellenében napi $3\frac{1}{2}$ frank kárpótlást, illetve segélyt kap a pénztár minden tagja. E segély tartama az 5 évi periódus alatt legfeljebb egy esztendő lehet.

9. A nyereség felosztása. Az elért tiszta nyereség a szövetkezet tagjai között félévenként osztatik fel a személyzetnek jutó $2\frac{1}{2}\%$ s a felében a propaganda, felében pedig a tartalékalap vagy törlesztés céljára szolgáló 25% előleges levonása után. A tiszta nyereségnek így megmaradó 72 %-a tagok között a kenyérfogyasztás arányában osztatik szét, de nem készpénzben, hanem árukra szóló utalványokban, amelyeket minden szövetkezeti üzlet elfogad.

Az egyes fajta árúk vétele után járó nyereséghányadot az igazgató-tanács állapítja meg. E hányadok jelenleg: a kenyér kgr.-ja után 3 centime, a szén 50 kilós zsákja után 5 centime, a fűszerárúk és vaj vásárlás után az összeg 6%-a, a konfekciók és újdonságok után 5%, a húsнемűek után pedig 2%.

A propagandára adott $12\frac{1}{2}\%$ a művészeti, a nevelési és a sajtóügy előmozdítására, a sztrájk vagy kizárás folytán munka- és keresetnélküliek támogatására, ingyenes ünnepek rendezésére szolgál s a tulajdonképeni politikai propagandát van hivatva elősegíteni. Ez utóbbira az 1908. év I. felében 7660, II. felében pedig 8792 frank jutott. Az 1908. évben az összes e rovat alá eső célok segítésére összesen 39.714 frankot áldoztak.

De itt van áttekintésül az 1908. évi I. félév, amelyhez záró-

jelben fűzöm a II. félév eredményeit. Eszerint a tiszta nyereség 358.276 frank (312.657), melyhez a különböző üzletágak a következő arányban járultak: különböző árúk (fűszer, vaj stb.): 29.708 frank (22.215), kenyértermelés 256.310 frank (208.767), szénraktár 19.612 frank (17.997), konfekció és újdonságok 22.885 frank (19.849.) A hat *Maison du Peuple* kávéházai 11.498 frank (13.762), a mészárszékek 6494 frank (5.016) s a kinematográfus előadások 11.865 frank (10.051). A II. félévben még a tartalékalapból elvett s már említett 25.000 frank is szerepel a mérlegben.

Ugyanekkor a nyereség felosztása a következőképp történt: törlesztésekre (*Maison du Peuple*, szénraktár stb.) 48.900 frank (40.000); tartalékalapra 20.000 frank (—); ingyen orvosi és gyógytári szerekre a szövetkezet tagjainak 44.276 frank (37.495); a beteg tagoknak kiosztott 40.873 ingyen kenyér (31.585) árára 12.330 frank (9.475); különböző részvényekre aláírt összeg (főleg a szocialista sajtó részvényei) törlesztésére 7500 frank (—); propaganda céljaira és segélyekre 12.674 frank (27.039); a személyzetnek jutó 2¹/₂% fejében 8.959 frank (7.191); kenyerenként 3 centime-jával nyereséghányad 157.735 frank (150.955); fűszerárúk és vaj vásárlása után a tagoknak adott 6% fejében 23.500 frank (20.000); a konfekció és újdonságok utáni 5%-ra 10.000 frank (10.000); a szén zsákja utáni 5 centime nyereséghányadra 8500 frank (6500); s végül a húsneműek utáni 2% fejében 4000 frank (4000), azaz összesen 358.376 frank (312.657).*

II.

Az előző lapokon felsorolt számadatok igazolják, hogy a bruxellesi *Maison du Peuple* hatalmas, virágzó szövetkezet. Az a kérdés még, minek köszönheti elért sikereit s hogy e sikerek olyanok-e, amelyek magasabb szociálgazdasági szempontból e szocialista kooperációnak valóban jelentőséget és értéket kölcsönöznek?

* A *Maison du Peuple* történetére vonatkozólag lásd Louis Bertrand *Histoire de la Cooperation en Belgique. Les hommes, les idées, les faits* című két kötetes munkáját (Bruxelles 1902, illetve 1903.) és *La cooperation* (Bruxelles 1896.) című műve 35. és köv. old. — E. Vandervelde: *La Belgique ouvrière* (Paris 1906.) 168—175. old. — U. az: *Die sozialistische Genossenschaft in Belgien* című dolgozata (*Archiv f. soziale Gesetzgebung und Statistik*. Berlin 1893/4. évf. 319—323. old.) A. Octors: *La Maison du Peuple de Bruxelles* (*Collection de la Revue Syndicaliste* II. füz.) Paris 1908. — *Souvenir du XXV-me Anniversaire de la Maison du Peuple*. Bruxelles 1907. — A *Maison du Peuple* félévi jelentéseit, az ugyané nevet viselő s propaganda céljából ingyen szétosztott lap különböző számait s az alapszabályokat, amelyek egyébként minden egyes tag könyvecskéjébe teljes egészükben be vannak iktatva.

Az első kérdésre adott felelet nem lehet más, mint az, hogy nem a belga nép faji sajátosságaiban, a geográfiai helyzetben vagy az adott miliőben kell keresni a *Maison du Peuple* prosperálásának okát, hanem egyedül e szövetkezet fajtájában s a szövetkezet szervezetében. A *Maison du Peuple* nem termelési, hanem fogyasztási szövetkezet. A jószág előállítás, a termelés egyetlen egy térre: a kenyér előállítására szorítkozik. Igaz, hogy ez az üzletág valamennyi más üzletágnál nagyobb kiterjedésére nézve, s ebből a termelési vállalkozásból állott elő az egész *Maison du Peuple*, ámde a specifikus élelmezési iparágon kívül más mezőre nem mert áttérni termelő-vállalkozással a szövetkezet, s ha kivételesen áttért is, mint egyidőben tehenészet létesítésével a tej és vajtermelésre, azt kénytelen volt csakhamar más magánvállalatoknak átengedni. Ez a sikernek egyik nyitja: a *Maison du Peuple* fogyasztási szövetkezet, amelybe mintegy bele van ékelve egy egyetlen élelmezési szükséglet fedezőjének, a kenyérnek, szövetkezeti úton való termelése.

Lássuk, miért kell a *Maison du Peuple*-nek fogyasztási szövetkezetnek lennie és miért nem szabad mással, mint egyedül kenyértermeléssel foglalkoznia, ha működése sikeres akar maradni!?

Az 1848-iki februáriusi forradalom után a Louis Blanc-féle eszmék alapján Belgiumban is alakultak termelő szövetkezetek. Ugyanaz volt a céljuk ezeknek is, mint minden társadalmi reformnak, amely a nyomor forrását a proletárelemek *underconsumption*-ja és a kapitalista vállalatok túltermelése közti ellentétben, a bér és profit rátájának antagonizmusában s hatalmas különbségében találja: a vállalkozó profitjának csökkentése vagy eltüntetése, illetve az egész társadalom részére való biztosítása. Ezek a szövetkezetek azonban egy-két évi fennállás, jobban mondva vegetálás után mind vagy elbuktak, vagy pedig ha közülök egy-kettő igazán kivételképen megmaradt, az is kénytelen volt rövid idő múlva a kapitalizmus termelési formáját, a részvénytársasági alakzatot felvenni. A sikertelenség oka világos; ez először is a termelési mód formája: az anyagilag gyenge szövetkezet és a termelés nélkülözhetetlen feltétele: a tőke illetve hitel össze nem találkozása, másfelől pedig — s ez még fontosabb — az árúk elhelyezhetésének szinte legyőzhetetlen nehézsége, ami azonban a tőke és hitelhiánnyal érthetőleg szorosan összefügg. Nem magában véve a cipő, ruha, bútór vagy szivar készítésének lehetetlenségén, hanem az elkészített árú piacának biztosításán, az árú eladásán szenved hajtórést a munkásság minden termelő kooperációja, mondja Bertrand több munkájában. Pedig jól tudjuk, hogy a szocializmus tudományos iskolája, a marxizmus a maga elméleti, absztraháló tételeiben egyedül csak

a termelő szövetkezeteket látta a szocializmus szempontjából elfogadhatóknak. És Marx-ra, akinek a szövetkezeti mozgalommal szemben való kritikátlanságát az okozta, hogy „analízise nagy erejének útját állta e kérdésben a nála már kialakuló doktrína: az expropriáció formulája” (Bernstein) s Engelsre, aki a fogyasztási szövetkezelektől félve óvta a munkásságot, mert ezek terjedésével szerinte okvetlenül csökkenniök kell a munkabéreknek, reácafolt az idő s a reális élet, amely a maga szükségszerű haladásával teremtette meg a fogyasztási szövetkezeteket a szocialista munkásság körében is, mitsem akarván tudni e kérdésben az „egységes világfilozófiákról”. Amikor az Internacionále még virágzásban volt s amikor az internacionális kongresszusok a termelő szövetkezetek létesítését, de csakis ezeket ajánlják, ugyanakkor megteremti az élet Belgiumban a fogyasztási szövetkezeteket, mert egyedül ezeknek ad és adhat életképeséget. Hogy azonban ezek a fogyasztási szövetkezetek nem maradtak a mi időnkre, ez nem az életképeség hiányán, hanem más okokon: a munkásmozgalomnak Belgiumban az Internacionále felbomlása után való teljes elcsendesülésén múltott. De 1880 után kezdődik az új periódus: a szocialista propagandával együtt terjed a fogyasztási szövetkezet; a gandi *Vooruit* példája létrehozta a bruxellesi munkás *boulangerie*-t, az állami alkalmazottak számára alkotott szövetkezeti kázinók, a szocialista szövetkezeti gyógyszertárak sikere a kooperatív mozgalom terjesztését idézi elő; majd jön az 1893-iki április 18-iki törvény, mely az általános választói jogot adja meg, amely után a szocialista szavazatok egyszerre 350.000-re nőnek s a 152 tagú parlamentbe 29 szocialista képviselő jut be; mivel pedig ezt a sikert a polgári pártok a szocialista szövetkezeteknek tulajdonítják, maguk is a kooperációk alkotásának terére lépnek s kialakul a hatalmas verseny a szocialista és polgári pártok között a szövetkezetek alkotása tekintetében; és hogy e versenyben a szocializmus nem marad alól, azt egyenesen épen szövetkezetei szervezetének köszönheti.

A múlt egy tanulsággal bizonyára szolgál. Ez az, hogy ha valamely szövetkezet produktív kooperációként fenn akar maradni s életképesen versenyezni kíván a kapitalista vállalatokkal, egyedül oly termelési ágra szorítkozhatnak, amely megengedi a szövetkezeti formával szükségképpen összefüggő csekély anyagi erő mellett való termelést és az előállított árúknak piacát állandóan képes a nagy és egyöntetű fogyasztás folytán biztosítani. Oly termelési ágnak kell tehát ennek lennie, ahol sem a fogyasztók ízlése változatosságának, sem ez ízlés hamari változásának ne legyen tér engedve: a kereslet lehetőleg állandóan legyen biztosítva azáltal, hogy az előállított javak elsőrangú

életszükséglet kielégítői; de más oldalról olyannak kell lennie e termelési ágaknak, amelyben a termelés egyöntetű, az áttekintés könnyű, a vállalat vezetéséhez megkívánt munka nem tesz magasabb szakképzettséget szükségessé s emellett a verseny a nagy kapitalista vállalatok részéről ki van zárva. Amikor a kooperatív pékműhelyek létesültek, a kenyértermelés ilyen termelési ág volt. A városokban, nagyobb-kisebb ipari központokban ezért alakít a munkásság sütőműhelyeket, mert a faluhelyen még mindenkor a családi iparnak, a házi munkának fentartott kenyérsütés itt már nincs meg többé; falun nem kezdhetne volna pékműhely állításával, hanem legfeljebb — amint később tette is — liszt eladásával, fogyasztási szövetkezettel. A városban a verseny fenyeget ugyan a pékek oldaláról, de mivel a kenyértermelés a szövetkezet saját tagjai számára eszközli, a kenyér pedig a naponként visszatérő fiziológiai szükséglet nélkülözhetetlen kielégítési eszköze: piacot már is talált s a termelés állandósága és az árúk elhelyezése biztosítva van. Emellett a vállalat előfeltételének: a tőke összegyűjtésének teljesítése sem rótt legyőzhetetlen feladatot a tagokra ép e szükséges tőke csekélyebb volta következtében. Csak az volt a kérdés, hogy volt biztosítva a szövetkezet fenmaradása és virágzása? Ez a kedvező konjunktúrák áldó kegyelmén kívül nem múlt máson, mint a szövetkezet szervezetén, és a *Maison du Peuple* szervezete e tekintetben megtette a maga kötelességét.

E szervezetnek az elért sikereket biztosító jellemvonása abban áll, hogy az Oppenheimer ismert kritikájában odaállított kettős nagy hátrány: a lokális és a szociális tekintetben való korlátozottság a lehető legkisebb mértékre van benne szorítva. Hogy az első hátrány annyira megszűnt, amennyire ezt csak megszüntetni lehetett, az a *Maison du Peuple* tagjai száma szaporodásának írandó javára, ami persze a második hátrány erejének lehető legteljesebb csökkentésével függ össze. Ma már hat *Maison du Peuple* áll Bruxellesben, a munkásság által lakott városrészekben s 27 fűszerüzlet s öt mézárszék elégíti ki a lokális szükségletet. De e számok szaporodásának feltétele volt, hogy nem kellett semmi nagyobb anyagi áldozat a tagsághoz, vagyis hogy a szövetkezet képes volt behatolni azon legmélyebb rétegekbe is, amelyek készséget mutatnak ugyan a kooperáció tagjaivá lenni, de egyáltalán nem bírnak azzá lenni a tagsági díj miatt. A szövetkezeteknél általában szokásos beíratási díj, amely a könyvecske s más irományok árának fedezője, a *Maison du Peuple*-ben 40 centime. A részjegy 10 frank ugyan, de ez félévi részletekben fizethető; azonban tulajdonképpen csak az első részlet fizetendő készpénzben, mert a többi már a félévi nyereségből egyszerűen levonatik. Ennek feltétele pedig az

ú. n. rochdalei rendszer alkalmazása, vagyis az, hogy a szövetkezet közönséges kereskedői áron ad el, de a nyereséget a félév végén szétosztja. Ennek a rendszernek szociális jelentősége nyilvánvalóan felette áll a megtakarítás tekintetében a másik rendszernek, amely az árut a beszerzési áránál csak 2—3%-kal adja el magasabban s így a naponkénti vásárlásnál nyújt ugyan alkalmat az olcsóbban vételre, de a rendszer kereskedői és a szövetkezeti ár közti különbség megtakarítását a vevőre bizza, tehát majdnem lehetetlenné teszi.

A részjegyek alacsony összege, szemben más szövetkezetek 50—100 frankos részjegyeivel, az alacsony beíratási díj, a rochdalei nyereségelosztási rendszer s emellett a tagsággal járó más előnyök, amelyről fentebb már volt szó, adják meg a sikernek e szövetkezet szervezetében rejlő okát, azt tehát, hogy a *Maison du Peuple* nem a társasági tőke növelése, hanem a forgalom kiterjesztése útján igyekszik feladatát teljesíteni, vagyis a fősúlyt tagjai vásárlására, nem pedig az általuk befizetett tőke minél nagyobb voltára helyezi. (Bertrand). Ez a tény pedig teljesen kidomborítja a kooperáció fogyasztási szövetkezeti jellegét. A *Maison du Peuple* fogyasztási szövetkezet, amely tagjai kenyérszükségletét ugyan a saját műhelyében előállított kenyér útján fedezi, de másféle szükségleteit fedező eszközök előállítását e processzus komplikáltabb volta miatt kénytelen a kapitalista termelésnek átengedni, amelytől ő maga nagyban vásárol s így tagjainak előnyöket biztosíthat.

A *Maison du Peuple* szervezetének szocialisztikus jellege — ha ugyan lehet ezt így nevezni — nem abban áll, amit a reklámszerű s a propagandát szolgáló füzetekben a szövetkezet annyira hangoztat, hogy a szövetkezet nem egy „kapitalistáé”, hanem a munkásságé, amely megalkotta s tagjait teszi, mert hisz ez a jelleg minden társasági formával közös; hanem abban áll, hogy a magánvállalatokkal s a kapitalisztikus ízű szövetkezetekkel szemben a *Maison du Peuple* nem enged teret egyfelől a testi munka nevelésének csekély díjazás melletti erős kihasználásának, másfelől pedig teljesen kiküszöböli a vállalati profitnak olyanok számára való jutását, akiknek a nagy és biztos jövedelme végzett munkájukkal arányban egyáltalán nem áll. A szervezet ezen jellege a szövetkezeti mozgalom történetében maradandó helyet biztosít ugyan számára, mert magasabb rangú fejlődési fokra vezette a kooperációt, de ez a magasabb fejlődési alakzat, amint azt nyilvánvalóan ki lehet mutatni, csakis fogyasztási szövetkezeti formában valósulhat meg. Ez pedig eleve is elvágja az útját mindazon merész törekvéseknek, amelyek a mai formájú szabad szövetkezetek útján gondolják a termelés egész kollektivizálásának megvalósíthatását.

A *Maison du Peuple* minden egyes munkásának napibére magasabb, mint amennyi az átlagos napibér a hasonló fajú üzemekben Bruxellesben, sőt ez némely ágban majdnem kétszeresét teszi a szokásos helyi bérnek. A többi „polgári” szövetkezetek ily magas bért nem fizetnek. A magas bérral szemben a szövetkezet magasabb munkaszolgáltatást nem követel ugyan munkásaitól, de gondolható, hogy jobb díjazás és rövidebb munkaidő mellett a munka intenzitása növekszik. A munkással együtt a hivatalnok is általában véve magasabb fizetésben részesül, mint a polgári vállalatok tisztviselői, de a fizetése mellett élvezett előnyei egyáltalán nem különböznek a munkásaitól, így tehát, ha megvan is a hierarchia a szövetkezet vezetősége és alkalmazottai körében a végzett munka minősége és faja szerint s ez a fizetésnél is különbséget létesít — hisz a szocializmus sem gondolja e különbséget teljesen eliminálhatónak — egyáltalán nincs meg az a tátongó úr az egyes jövedelmek (munkabér és a vezető igazgatók fizetése, a munkabér és a *tantiém*-ek) között, amely a kapitalista vállalatokra s az ily alapon álló és csak külső formájára nézve szövetkezetként megjelenő társaságokra annyira jellemző. Igaz, hogy a jelenléti jegy s a jelenlét díjazása az üléseken néhány esztendő óta megvan a *Maison du Peuple*-ban is, ámde az igazgatóság és más ily előnyben részesülő bizottság nem oly zárt s privilegizált testület, amely egyes kiváltságosoknak engedne csak körében helyet: minden egyes üzletág munkásai közül, e munkásszemélyzet által választva, egy, tehát összesen 7 munkás is tagja az igazgatóságnak.

A lehetőleg egyenlő jogok megvalósításának e demokratikus rendszerét nem érinti a nyereségben való részesedés rendszere sem. Minden alkalmazott (munkás, tisztviselő) egyenlően részesül a $2\frac{1}{2}\%$ nyereséghányadban: az igazgatóságnak külön jutaléka, amely más szövetkezetekben oly előnyös helyzetet biztosít az igazgatóság tagjainak, itt egyáltalán nem létezik. A profitnak egy zsebbe jutása a szövetkezet természete folytán van kizárva, de a vállalati nyereség elosztása is a lehető legméltányosabb alapon: a kenyérfogyasztás rátájában történik. Ha a húsfogyasztás, a fűszer-, vagy ruhavásárlás mértéke szolgálna alapul a nyereség felosztásánál, a jobb vagyoni helyzetben levő tagok jutnának előnyhöz, míg a kenyérfogyasztás alapulvételével a legszegényebb család sem szenved megrövidülést.

Ámde az a tény, hogy a munka díjazása a *Maison du Peuple*-ben jobb, mint a kapitalista vállalatokban, egyenesen és egyedül fogyasztási szövetkezeti jellegből folyik: Oppenheimer rámutat *erre* a tényre s teljesen igaza van: a *Maison du Peuple* lehet humánus e tekintetben, mert a magas bér következtében az ő profitrátája nagyobb

csökkenést nem szenved. A fogyasztási szövetkezet nyeresége majdnem kizárólag abból származik, hogy a saját tagjai által eszközölt vásárlás a versenyző vállalkozók profitrátáját csökkenti, nem pedig abból, hogy saját maga az alkalmazottai bérének lenyomásával emeli a profitrátáját. Ez csak elenyészően csekély mértékben járulhat hozzá a profit növeléséhez, így nyugodtan le lehet róla mondania. Ámde nem teheti már ezt a termelő szövetkezet, mert hisz az ő nyeresége ezzel ellentétben általában véve abból származik, hogy a bérráta lenyomásával növeli a saját maga profitrátáját és néha természetesen az árak alakulásából is, amidőn az erős konkurrencia diktálja a vásárlási és eladási árakat.* (Mintha csak Marx beszélne itt értéktöbblet-elméletével Oppenheimerből.) Ezért nem lehet „humánus” a termelőszövetkezet, de ezért nem is virulhat s ezért maradtak mindazok, az újabb időben, rendszerint egy sztrájk következtében, a munkások által alkotott termelő-szövetkezetek a haldokló kisipar nivóján; vegetálnak néhány évig, hogy aztán elvesszenek, ha csak termelési áruk sajátos természete s a piac valamely kedvező alakulata folytán nem tesznek szert kivételképen ideig-óráig tartó életképességre.

Leszűrhetjük az elmondottakból az eredményt: hogy a *Maison du Peuple* 27 esztendő alatt egy hatalmas, 25.000-nél több tagot számláló szövetkezetté tudott alakulni, annak oka e szövetkezet fajtája és a szövetkezet szervezete.

Ámde ha a kenyér előállításán kívül más termelési ággal foglalkozó termelési szövetkezetnek úgy a múltban, mint az itt-ott feltűnedező ily alakulatoknak a jelenben is mutatkozó balsikere és rövid élete siralmas tanulságul szolgál, egyszersmind arról is meggyőzhet, hogy az az egész mozgalom, amely a munkásságon ott akar segíteni, ahol Lassalle szerint azt a cipője szorítja: a termelés terén, vagyis amely reformot ott sürget, ahol a munkásság valóban hátrányos helyzetben van, mind a mai napig nem tud felmutatni semmi nagyobb eredményt. Lehet, hogy Lassalle ma is elhibázott segítségnek tartaná azt a törekvést, amely a munkásságon mint fogyasztón igyekezik segíteni, mert hisz az élelmiszerek olcsóbb vásárlásából származó előny egyáltalán nem változtat a munkahozadékból reá eső kvóta arányán: az élet maga áll útjában e kétségtelenül kívánatos törekvésnek s kényszerít hatalmas szükségszerűségeivel a másodrangú segítségre való szorítkozásra.

Ezt a kényszerítő szükségszerűséget ismerte fel az orthodox marxizmussal szemben az integrális szocializmus, amelynek egyik képviselője: Benoit Malon kerekén kijelenti, hogy a kooperáció igazza-

* *Die Siedlungsgenossenschaft*. Berlin 1896. 107—108. oldal.

ban csak a fogyasztási szövetkezet alakjában boldogulhat, de ebben az esetben sem ér el mást, mint a kereskedelmi parazitizmust, teljesen érintetlenül hagyja a részint oppresszív, részint terhes kapitalista parazitizmust. De ebből a tényből nem lehet még remélni — bármit állítson is optimizmusában Gide — hogy a fogyasztási szövetkezetek végtelenségig szaporodhatnak s képesek lesznek a termelést az igazságosság értelmében újjászervezni ... Az esetek nagyobb részében a kooperáció, mint termelő szövetkezet teljes képtelenség.* Épen ezért azok az előnyök, amelyeket a *Maison du Peuple* nyújt, nem olyanok, amelyek útján egy „ellenséges kapitalista miliőben” a kollektívizmus már könnyű szerrel megvalósulhatna. Akik ily cél elérését remélik a szocialista szövetkezetektől vagy épen a *Maison du Peuple*-től, utópisták, akik vagy nem akarják látni az élet tényeit, vagy nem tudják, mi a kollektívizmus.

Igen, vannak előnyei a szocialista szövetkezeteknek, úgy az egyesek, mint az összeség szempontjából. Talán magángazdasági szempontból is, de a kollektív, magasabb, összeségi szempontból kétségtelenül nagyobbak itt az előnyök, mint a polgári szövetkezeteknél. Ámde ez előnyök útján nem fog még a kollektívizmus megvalósulni s a *Maison du Peuple* is zár magába kétségtelen hátrányokat.

Az egyes privátgazdasági előnyeit láttuk már, amidőn a szövetkezet lényegét vázoltuk. Abban a tekintetben közös a *Maison du Peuple* előnye a másfajta szövetkezetekével, hogy az izoláltan gyenge egyes a közvetítő kereskedelem uzsorásai alól általa felszabadul. Ezentúl menő előnyei már a szervezett demokratizmusából és szocialista jellegéből folynak s más szövetkezetekével csak annyiban közösök, amennyiben e szövetkezetek az életképes versenyzés céljából létesítettek hasonló előnyöket nyújtó intézményeket a maguk körében. Ámde ez esetben ez csak a *Maison du Peuple* érdeme.

A közösség kollektív szempontjából véve az az előnye a *Maison du Peuple*-nek, hogy az a munkásosztály szervezésének leghatalmasabb eszköze, mely alkalmat nyújt ama kitűnő párttagoknak a szocialista propaganda érdekében való alkalmazására, akik eddig munkásságuk áldozatai lehettek s akiket a kapitalista vállalkozó könnyen az utcára dobhatott. A *Maison du Peuple* székhelye minden, a párt szempontjából történő agitációnak, ennek hajlékot ad, amelyet az eddig egyáltalán nem tudott magának találni a polgári pártok ellenséges állásfoglalása miatt. Ez azonban a párt szempontjából és csakis a párt szempontjából való politikai és morális előny. De ebből a szempontból van még egy más nagy előnye is a *Maison du Peuple*-nek s ez

* *Le socialisme integral* Paris, 1891. II. köt. 65—66. old.

az, hogy nyeresége tekintélyes részével anyagilag is hozzájárul a szocialista propagandához. Érthető így, hogy állítólag maga Vanderelde is *les vaches a lait du parti socialiste*-nek nevezte a kooperációkat: ezek nemcsak a morális és politikai, hanem anyagi tekintetben is hatalmas elősegítői a szocializmus térhódításának. Azonban a *Maison du Peuple* ez az előnye még csak a szocialista párt összessége szempontjából való előny. Ennél azonban még van egy másik, mondhatni fontosabb előnye is, amelynek kedvező hatása már nemcsak a szocialista-pártra van korlátozva.

A *Maison du Peuple* a maga hatalmas szervezetével s tekintélyes anyagi eszközeivel képes ma Bruxellesben a kenyér árát teljesen szabályozni. Ez pedig oly evidens előny, amely nem egy párt, a mai fennálló rend ellenségéül szereplő szocialista-párt kizárólagos javára, hanem az összességnek: burzsoáziának és proletariátusnak, intellektuelleknek és testi munkásoknak egyaránt javára szolgál. íme a dátumok: 1908 szept. 1-étől 1909 március 1-éig a *Maison du Peuple* eladott kerekszámban 5,300.000 egykilogrammos kenyeret, ennek az ára 30 centim es-j évél 1,590.000 frankot tett ki. A lisztáraknak e félév kezdetén való felemelkedése következtében a kapitalista pékműhelyek kérdést intéztek a *Maison du Peuple*-hez, nem volna-e hajlandó a nehéz termelési viszonyok tekintetbevételével a kenyér kilogrammját 32 centimes-ra felemelni? A *Maison du Peuple* erre nem volt hajlandó, hanem megmaradt a 30 centimes ár mellett, amely a 3 centimes nyereséghányad levonása mellett tulajdonképpen csak 27 centimes-os ár. Mivel pedig a többi pékműhelyek is kénytelenek voltak a 30 centimes áron adni a kenyér kilóját, a *Maison du Peuple* e félév alatt 106.000 frankot takarított meg saját kooperátorai javára, vagyis azt a különbséget, amely a 32 és 30 centimes között 5,300.000 kenyér eladása esetén van. De ez csak az egyik oldala. A másik az, hogy a kenyér kilója 2 centimes-mal való emelésének meggátolásával Bruxelles egész lakosságának számára biztosított, egy számokban hozzávetőleg kifejezhető óriási összeget. Csak 700.000-nek véve fel Bruxelles lakosságának számát és csak egy fél kiló kenyeret számítva naponként fejenkénti fogyasztásra, ami nem is túlzott számítás, a naponkénti 350.000 kenyér 7000 frank napi, vagyis 1,260.000 frank félévi megtakarítást jelent Bruxelles lakosságának.

Ezek a számok eléggé mutatják azt a jelentőséget, amellyel a *Maison du Peuple* az összesség kollektív érdekei megóvásának tekintetében bír.

Igaz, hogy az időközben még inkább felemelkedett lisztárak folytán 1909 márc. 1-től kezdve a *Maison du Peuple* is kénytelen

volt a kenyér árát 32 centimera emelni, s félévi mérlegének megkésztésekor kénytelen volt a nyereséghányad eddigi arányainak biztosítása céljából 25.000 frankot tartalékalapjából elvenni, ámde ez az áldozat az összesség érdekében történt s egy további, még magasabb áremelésnek lett meggátolójává. A *Maison du Peuple* emez áruraló jellege azonban természetesen közös a más helyeken létező szocialista szövetkezetek azon részével, amely anyagi eszközei alapján a gazdasági versenyt képes felvenni a magánvállalatokkal.

Ezekkel az előnyökkel szemben áll az, hogy a *Maison du Peuple* sem ment a szövetkezeteknek attól a hátrányos jellemvonásától, amely a nyereség biztosítása folytán a munkásokat kisburzsoákká formálja s összetartozandóságuk érzetét a pénzsóvárság felkeltésével elnyomja. „Mindenki személyzet akar lenni”, mondta Volders, a *Maison du Peuple* volt igazgatója, „mert itt jobban van fizetve, mint másutt. Ezen nem lehet másképp segíteni, mint a fokozatos neveléssel, a szocialista eszmék terjesztésével és e tekintetben mondhatni, hogy annyira ment már a dolog, hogy kritikus időkben a tagok szívesen áldozták fel félévi nyereséghányaduk egy részét a párt céljaira s a közgyűlések általában véve sokkal bőkezűbbek e tekintetben, mint az igazgató-tanács.” Az a félelem, amelyet régebben a szocialista vezetők is hangoztattak: hogy a tőke csekélysege folytán a szövetkezet nem igen bírhat ki egy esetleg nagyobb válságot, amely a lisztárak emelkedéséből származik, ma még ügylátszik, indokolatlan félelem; igaz hogy az, hogy a lisztárak emelkedése dacára is képes volt egy ideig a *Maison du Peuple* a kenyérárak régi nívón tartására és a nyereséghányad változatlan összegben való kifizetésére; de mindez csak nagy tartalékalap mellett volt lehetséges. Ha a kezdet nehézségei között éri ily válság e szövetkezetet, sorsa esetleg kedvezőtlenre fordulhatott volna. De ma már meghaladta a gyermekkort és ép nagy üzemi alakjánál fogva képes a versenyre is. De ott van egy másik hátrány: a hitelnyújtás hiánya. Azoknak a számára, akik a munkásság legnyomorultabb rétegéből valók, a hitel nélkülözhetetlen. Ha tagjai is ezek a szövetkezetnek, ott hitelre sem tehetnek szert; nem marad más hátra számukra, mint ama kiskereskedőhöz fordulni uzsorahitelért, akitől védeni és távoltagezni óhajtotta őket a szövetkezet. De természetes, hogy ez a hátrány nem csak a *Maison du Peuple* speciális jelensége.

A szövetkezeteknek ama káros hatása, amely a közvetítő kiskereskedelem és a termelő kisipar megsemmisítésében, vagy legalább is gyengítésében áll, nyilvánvalóan közös a *Maison du Peuple*-lél is. De e tekintetben nem magát a szövetkezetet, hanem egyáltalán a

nagy üzemi alakzatot érheti gáncs, ha ugyan erről szó lehet: ez a folyamat szükségképeni, s morális szempontokból, a sajnálkozás hangján ítélni felőle nem lehet.

Mindezeket tekintve, bizonyosra vehető, hogy a *Maison du Peuple* a proletárosztály organizálásának hatalmas eszköze, a gazdasági iskolázásnak egyik módja, amely a munkásosztály számára a megélhetés egyik-másik eszközét könnyebbé teszi; általa lehetővé válik, hogy a munkásság egésze erőhöz jusson; de viszont több élvezethez is, mint amit számára eddigelé a társadalom nyújtott. Ámde ebben és csakis ebben áll a *Maison du Peuple*-nek és vele minden más szocialista szövetkezetnek is a jelentősége: a kooperáció e formája a munkásság szervezésének és nevelésének, s számára bizonyos anyagi előnyök biztosításának hatalmas eszköze, de nem eszköze a szociális emancipációnak. Amit a kooperációtól annak polgári apostolai reméltek valamikor: a szociális kérdés megoldását, azt a termelő-szövetkezetek sem váltották valóra. Hogy teljesíthetnék hát akkor e reménységet a fogyasztási szövetkezetek? A nagy szociális átalakulás megvalósítása nem a kooperációk feladata: ezt tűzni ki céljokul hiú ábrándnál nem egyéb. Nagy szociális átalakulások történhetnek törvényhozási vagy forradalmi úton, vagy — ami legelső közülök — hatalmas gazdasági átalakulás útján, de nem a szövetkezet, pláne a fogyasztási szövetkezet által.

Ebből a szempontból kell vizsgálni a bruxellesi *Maison du Peuple*-t, ha helyesen akarunk ítélni annak szociális jelentőségéről.*

Kovács Gábor.

* A már idézett munkákon kívül lásd még Bertrand: *Die genossenschaftliche Bewegung in Belgien und ihre Resultate. (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. XX. köt. Tübingen, 1905. 55—79. old. — T. de Wyzewa: Le mouvement socialiste en Europe. Paris 1892, 165. és köv. old. — P. Boilley: Les trois socialismes. Paris, 1895. 380. és köv. old. — B. Maion: *Precis de socialisme. Paris, 1892. 235. és köv. old. stb.**

